

УДК 726.5

С.С. Дяченко,

асистент кафедри АЖГБ,

Г.А. Негай,

*кандидат архітектури, доцент,**Полтавський національний технічний університет імені Ю. Кондратюка*

ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ

Анотація: у статті досліджуються естетичні та архітектурно-композиційні проблеми сучасної православної архітектури. Окреслені напрямки і потреби реформації православних храмів України, досліджені загальні прийоми проектування і будівництва християнських храмів в сучасних умовах. Зроблені висновки щодо подальшого розвитку сучасної православної архітектури України.

Ключові слова: храм, модернізація, прийом проектування.

Постановка проблеми. Українська культура завжди була невід'ємною частиною загальноєвропейської цивілізації. Вбираючи найкращі здобутки західної культури, українці завжди вміло трансформували їх в неповторну самобутню традицію. Такої народної трансформації зазнала і візантійська храмова форма.

Так, на сучасному етапі активізації національно-культурного життя, українська церковна архітектура знову переживає процес пошуку нової художньої виразності. Сімдесят років заборони церковного будівництва призвели до розриву природнього еволюційного розвитку храмової архітектури, відірвали її від загальносвітової модерністичної реформації і сучасних тенденцій в храмовбудуванні. Повернення української православної архітектури, як і всього культурного процесу загалом, до загальноєвропейської орбіти сучасного розвитку, в аспекті загальної євроінтеграції країни, є головним завданням цієї статті, і обумовлює її актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження цієї статті є результатом окреслених проблем в сучасному храмовбудуванні України, розкритих у публікаціях багатьох авторів наведених нижче.

Загальні тенденції розвитку сучасної православної архітектури були висвітлені у працях О. Ю. Водотики, Ю. І. Криворучка, І. Довганюка та ін.. Проблеми формування сучасної храмової архітектури в Україні окреслені у публікаціях Т. В. Русевича, О. В. Бачинської, М. М. Нетриб'яка, Л. Нестерука, та ін. [6, 3, 1, 7, 8, 5, 2].

Проте, всі ці дослідження мають або характер аналізу і констатування існуючого стану, або абстрактних роздумів про майбутнє. В жодній науковій роботі не були чітко визначені шляхи подолання кризи естетичної обмеженості в православному храмобудуванні. В загальномистецькому і церковному просторі України ще не визначилась спільна концепція розвитку сучасної православної архітектури. Поза межами дослідження залишаються межі, напрямок і потреби реформації православних храмів України.

Мета дослідження – дослідити можливі шляхи подолання кризи естетичної обмеженості в храмобудуванні України, визначити доцільний шлях модернізації православних храмів.

Виклад основного матеріалу. Занепад усталеної парадигми історичного храмобудування України проявляється в наступних аспектах: тенденція до історизму, втрата функціональності історичних форм, не відповідність сучасним конструктивним, функціональним вимогам та сучасним тенденціям світового храмобудування. Із основних тенденцій або наслідків модерністичної реформації, яким не відповідає українська православна архітектура, можна виділити: тенденцію до слідування науково-технічному прогресу – впровадження сучасних конструкцій, технологій, матеріалів; тенденція до комплексності – розширення функцій храму від суто релігійно-обрядових до соціально-виховних, культурно-просвітницьких та ін.; тенденція до абстракції і аскетизму в образно-композиційному вирішенні.

Визначивши потреби реформації очевидним, відзначимо напрям природної еволюції храмобудування, що полягає у введенні православної архітектури у загальносвітову орбіту модерністичних течій. Але як модернізувати православну форму, зберігши при цьому функціонально-символічну та образно-асоціативну сутність? Як не загубитись новому православному храму в сучасному містобудівному середовищі? Спершу окреслимо загальні прийоми проектування і будівництва християнських храмів у сучасних умовах:

- 1) *історична стилізація* – точне копіювання чи відтворення історичних форм, традицій, технологій або цілих об'єктів різних епох;
- 2) *цитування* – нове звернення до історичних мотивів та традиційного вирішення храму з використанням сучасних будівельних матеріалів, конструкцій та технологій;
- 3) *трансформація* – переробка або заміна традиційної храмової форми із збереженням її функціонально-символічної сутності (або надання новій формі нового символічного значення);

- 4) *інновація* – повний відрив від традиційного, канонічного вирішення храму задля вільного формотворення та пошуку нових засобів архітектурної виразності.

Кожен з прийомів відповідає конкретним завданням, виражає сутність світогляду конкретної конфесії, обумовлюється соціально-економічними чинниками та формує цінне різнобарв'я світового надбання людства. Так, відповідно, є доречним проаналізувати наведені прийоми, визначивши особливості їх формування та можливість застосування в сучасних умовах.

Особливість використання прийому *історичної стилізації* полягає у тому, що об'єкт традиційної естетики будується з використанням сучасних матеріалів та технологій, внутрішні традиційні конструктивні елементи замінюються на сучасні металеві, залізобетонні тощо, будівля отримує сучасне функціональне та інженерно-технічне наповнення. Тобто формується, в деякому сенсі, бутафорська архітектура. Найхарактернішими прикладами історичної стилізації можуть бути: Собор Святої Трійці на Троєщині, м. Київ (арх. В. Гречина, І. Гречина) (рис. 1); церква Віри, Надії та Любові у с. Порадівка, Черкаської обл. (арх. Ю. Лосицький); Покровська церква в смт. Гребінка Київської обл. (арх. О. Галетка) та ін.

Враховуючи популярність прийому історичної стилізації, треба визнати негативну природу цієї тенденції. Адже історизм, як явище, завжди проходило крізь усі кризові періоди в архітектурі, коли архітектори звертались до культур минулого задля вирішення проблем сучасного. Проблема полягає у тому, що поняття історизму термінологічно вводить сучасну сакральну архітектуру у постмодерністичний простір, не просто в інші стильові прошарки, а на нижчий цивілізаційний рівень. І штучна «заморозка» якоїсь частки людського існування поза сучасністю – є абсурдною і антиприродною тенденцією. Крім того, ця тенденція «розвалюється» сама по собі, в сучасних умовах будівництва. Сучасні матеріали, інженерне оснащення та конструкції, вже, не відповідають історичній правдивості. Втрата традиційних технологій, відсутність кваліфікованих майстрів, роблять практично неможливим традиційне храмовбудування і призводить до псевдоконструкцій, штучної імітації форм, що свідчать про занепад цієї архітектурної традиції.

Враховуючи вищесказане, доцільність застосування прийому історичної стилізації в сучасних умовах лежить в межах точного копіювання історичних об'єктів або відтворенні історичного середовища, задля історико-туристичних або музейних цілей.

У аспекті еволюційного розвитку християнської сакральної архітектури, *прийом цитування* виступає перехідним етапом від історичної стилізації до модернізації традиційних архітектурних форм. Прикладами використання цього

*Рис. 1. Прийом історичної стилізації.
Собор Святої Трійці, м. Київ.
Арх. В. Гречина, І. Гречина.*

*Рис. 2. Прийом цитування.
Храмовий комплекс в с. Буки,
Київської обл. Арх. Ю. Бабич*

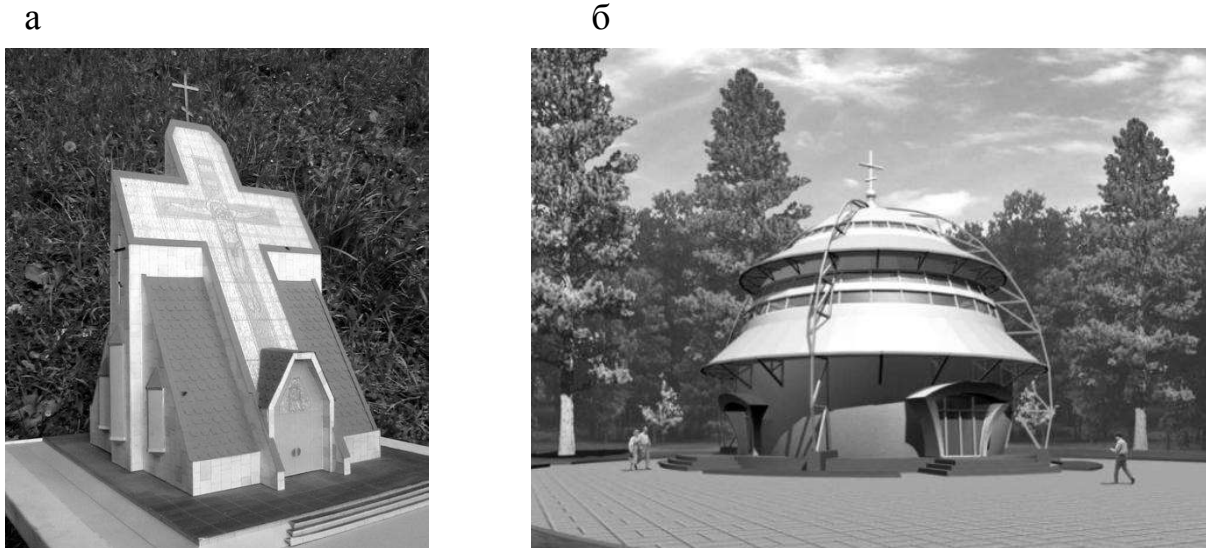
прийому в сучасному храмовуванні можуть бути: храмовий комплекс в с. Буки, Сквирського р-ну, Київської обл. (арх. Ю. Бабич) (рис. 2); храм Різдва Христового у Києві (арх. І. Авдєєв, Я. Дяченко); Марійський греко-католицький храмовий комплекс в Зарваниці, Тернопільської обл. та ін.

Доцільність застосування прийому цитування в сучасних умовах лежить в межах вирішення проблеми поєднання історичної будівлі (середовища) і нового об'єкта, другий входить в середовище шляхом вписування. Прийом цитування, також, може бути доречним при будівництві храмів діаспори, де збереження усталених традицій підкреслює національну самоідентифікацію громади.

В основі *інноваційного підходу* лежить свобода інтерпретації храмових форм і символів. Керуючись постулатами інтернаціонального функціоналізму, який по суті відмовлявся від принципу наслідування, архітектори-модерністи початку ХХ ст. спробували створити храм з чистого листа. «Протестантські громади, що відрізняються великим радикалізмом і новаторством у порівнянні з іншими християнськими напрямками, відразу ж визнали можливим пошуки сучасних храмових форм» [2, с. 170].

Метою інновації в храмовуванні є пошук універсальних форм сакруму, форм-символів. Знімаючи часові стилістичні нашарування з чистих форм, прийом тяжіє до просторового схематизму та певного культурного космополітизму [3, с. 81]. Ці негативні наслідки призводять до втрати релігійної, національної ідентифікації та сакральності храмової будівлі загалом.

Прикладів інноваційного підходу в православному храмовуванні України небагато. Більшість з них залишаються на папері: каплиця пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр., м. Полтава (арх. В. Трегубов, С. Шпика) (рис. 3а); церква Блаженної Ксенії Петербурзької у м. Київ (арх. А. Дубік); каплиця Київського університету права НАН України (арх. О.С. Слепцов) (рис. 3б).

Рис. 3. Прийом інновації:

а – каплиця пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр., м. Полтава. Арх. В. Трегубов. С. Штика;

б – каплиця Київського університету права НАН України. Арх. О.С. Слепцов.

Прийом трансформації, або модернізації традиційної форми. Тут «форма» виступає, як аспект матеріалізації образно-функціонального явища. Будь-яке явище має абстрактну, ідейно-функціональну сутність – ідею. Ця ідея, проходячи крізь часові і культурні прошарки, набуває певних матеріальних оболонок (форм). Кожна матеріальна форма проживає три етапи еволюції: зародження, розквіт і занепад. Коли форма починає обтяжувати ідею, відстаючи у часовому еволюційному русі, їй потрібно шукати заміну – нову більш досконалу оболонку. Прийом трансформації є природнім і найбільш доцільним для переходу явища у нову якість, адже змінює лише вид пристосування, а не суть явища. Цей принцип лежить в основі еволюції всього живого.

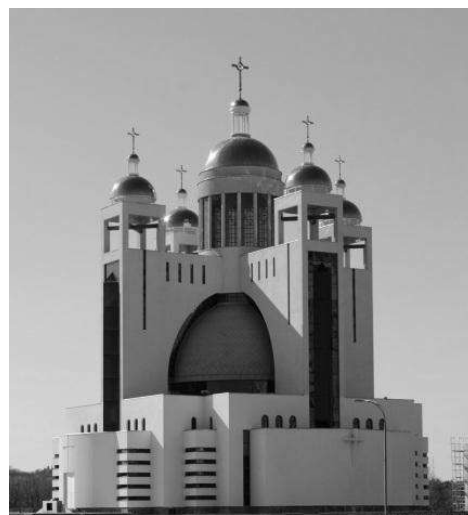
Очевидно, що вітчизняне православне храмовбудування переживає стан занепаду усталеної парадигми. Проблематика полягає у «безболісній» модернізації традиційних форм. До того ж прийом трансформації охоплює не лише зовнішню складову, а докорінну реформацію храму зсередини: перегляд його об'ємно-просторової та функціональної організації, конструктивного та інженерно-технічного оснащення, тощо. Можливим але «небезпечним» методом створення нової модернізованої форми є, на наш погляд, трансформація не матеріальної оболонки, а «ідеї», тобто створення нової форми шляхом надання їй нового функціонально-символічного значення. Цей прийом є небезпечним лише тому, що може призвести до втрати асоціативної ідентифікації православного храму, тому такий прийом треба застосовувати обережно і лише за сприяння вищого церковного духовенства.

Тенденція застосування цього прийому бере початок з західного регіону України, де панують, римо- та греко-католицькі релігійні громади: храм св. Василя Великого в Києві (арх. Л. Скорик) (рис.4а); Патріарший собор Воскресіння Христового у Києві (арх. М. Левчук) (рис.4б); церква Митрополита Шептицького в с. Прилбичі, Львівської обл. (арх. О. Боднар); Церква покладення поясу Пресвятої Богородиці в м. Львів (арх. М. Обідняк) та ін.

а

б

Рис. 4. Прийом трансформації:

а – Храм Св. Василя Великого у Києві. Арх. Л. Скорик.

б – Патріарший собор Воскресіння Христового у Києві. Арх. М. Левчук.

Висновки. Дослідження показали наявність двох шляхів модернізації традиційної естетики храму. Перший – шлях нехтування усталених традицій та нового переосмислення сутності храму (інноваційний підхід). Другий – шлях переробки (трансформації) традиційної форми у нову якість, при збереженні ідейно-символічної сутності форми. Чітко визначена функціонально-символічна структура православного храму не дозволяє повноцінно використовувати новаторські пошуки, які призводять до втрати релігійної, національної ідентифікації та сакральності храмової будівлі загалом. Саме з причини вищесказаного, доцільний шлях модернізації традиційної православної форми лежить у межах прийому трансформації, що є природнім і доцільним шляхом виходу із кризи естетичної обмеженості. Цим і окреслюємо межі реформації в православному храмубудуванні України.

Список використаних джерел:

1. Довганюк І. Архітектура церков східного обряду / І. Довганюк. – Львів, 1994. – 106 с.
2. Нестерук Л. Необходимость соблюдения традиций в современном храмостроении // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. Збірник / Відпов. ред М. М. Дьомін. – К., КНУБА, 2004. – Вип. 13. – С. 170–176.
3. Криворучко Ю. І. Джерела і тенденції розвитку сакральної архітектури України // Записки наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. ССХХІ. Праці Комісії архітектури та містобудування. – Львів, – 2001. – С. 65–84.
4. Жук Р. Індивідуальність, традиції, середовище // Архітектура України. – 1991. – №1. – с. 31–34.
5. Нетриб'як М. М. Проблеми розвитку сучасних українських храмів // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Мистецтвознавство / редкол.: М. Станкевич, О. Голубець, Н. Урсу [та ін.]. – Тернопіль, 2011. – Вип. 1. – С. 207–214.
6. Водотика О. Ю. Архітектура православних храмів України: історія та сучасність. Монографія / О.Ю. Водотика – К., СПД Коляда О.П., 2006 р. – 160с.
7. Русевич Т. В. Архітектура сучасного храму // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник / Відпов. ред М. М. Дьомін. – К., КНУБА, 2005. – Вип. 14. – С. 203–206.
8. Бачинська О. В. Роздуми про будівництво храму в сучасних умовах // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник / Відпов. ред. М. М. Дьомін. – К., КНУБА, 1997. – Вип. 2. – С. 118–121.

Аннотация

В статье исследуются эстетические и архитектурно-композиционные проблемы современной православной архитектуры. Рассмотрены направления и потребности реформации православных храмов Украины, изучены общие приемы проектирования и строительства христианских храмов в современных условиях. Сделаны выводы последующего развития современной православной архитектуры Украины.

Ключевые слова: храм, модернизация, прием проектирования.

Annotation

This article studies aesthetic and architectural-compositional aspects of the modern Orthodox architecture. The trends and demands in the reformation of Orthodox churches of Ukraine are highlighted herein. The author researches general methods of design and construction of the Orthodox churches in current conditions. Conclusions are made on the further development of the contemporary Orthodox architecture in Ukraine.

Key words: church, modernization, design method.